

PAMĚTNÍK O PAMĚTECH

Československo a Evropa v *Pamětech* G. F. Kennana*

Jméno G. F. Kennana se po více než čtvrt století často vyskytuje v americké veřejnosti a tisku; je mezi jiným autorem známého článku ve *Foreign Affairs* podepsaného „X“ z roku 1947, kde vyložil svůj návrh na zadržování komunismu v době Stalinově, byl šéfem plánovacího úřadu pro zahraniční politiku, velvyslancem v Moskvě a Bělehradě, napsal řadu knih o světové politice a dnes je ředitelem historického ústavu na universitě v Princetonu. Má své četné přívržence jak doma, tak v cizině, má však také kritiky a odpůrce, a to nejen ve Spojených státech, ale také v NSR a Sovětském svazu. Postavil se ostře proti Johnsonově válce ve Vietnamu.

Co však vzbudilo pozornost, bylo dlouho očekávané vydání jeho *Paměti 1925-1950*.¹⁾ H. Salisbury, komentátor *New York Times*, o něm napsal, že „září jako maják v době vojenských dobrodružství“ a osobní „zahraniční politiky“. Tyto Paměti obsahují pro nás zvláště zajímavou kapitolu z autorovy činnosti v Praze mezi Mnichovem, okupací a zahájením II. světové války. Přirozeně bych chtěl této kapitole věnovat více místa, proto musím jeho úsudky a názory týkající se světové politiky, a zvláště poměru USA—Sovětský svaz, který je dnes pro světovou politiku rozhodující, zhustit do několika málo odstavců a vyjádřit je heslovitě. K celkovému rázu Paměti poznamenávám, že Kennan vyniká nad muže svého významu velkou dávkou sebekritiky — jde tak daleko, že kromě svých omylů se zpovídá i z případných opomenutí v projevech či dokladech.

Pokud jde o Paměti 1925—1950 jako celek, tu lze říci bez nadsázky, že je musí číst každý, kdo chce porozumět americké politice, a to nejen v onom udaném období; Paměti líčí pozadí a vznik amerických zahraničních akcí, které následovaly i po oné době, Kennan pak při-

pojuje své názory a kritiky z let, kdy Paměti dokončoval. Jeho názory, jako člověka, který „byl při tom“, jsou proto velice cenné.

Kennan je ve své vlasti uznáván za předního znalce Sovětského svazu, a je také zván k výkladům v zahraničním výboru Senátu. Jaký je jeho poměr k Sovětům a jakými proměnami prošel? U něho je třeba zvláště přísně odlišovat stalinskou dobu a dobu po Stalinově úmrtí. V prvé době byl totiž, jak sám přiznává, tak ovlivněn stalinskými čistkami — odehrávaly se za jeho pobytu v Moskvě — Stalinovou brutalitou a cynismem, že byly s to zkrvívit jeho politické úsudky. Kennan rozlišoval Stalinův osobní režim, sovětský lid a ruský jazyk s literaturou. Pro něj byl i ve Stalinově období sovětský národ „velkým národem v rukou neuvěřitelně mazaného, v mnoha směrech velkého muže, hrůzně nemilosrdného a cynického“ (str. 70). Za druhého Kennan jako americký diplomat osobně těžko snášel, že představitel jeho země soustavně a někdy beznadějně prohrávali šachovou hru se Stalinem. Několikrát vytýká americkým státníkům, že při provádění zahraniční politiky se vždy upínají především na ohlas, jaký ta či ona akce neb projev vyvolá u nich doma ve sněmovnách a na

* Autor stati, dr. Hubert Masařík, byl od roku 1920 v čs. diplomatické službě, mj. v Bruselu a v Sofii. Zúčastnil se jako člen anglické delegace ve funkci čs. pozorovatele mnichovských jednání v září 1938. Za okupace pracoval s gen. Eliášem a v září 1941 byl zatčen gestapem.

¹⁾ G. F. Kennan, *The Memoirs 1925-1950*, Atlantic Monthly Press Book, Boston 1967, 583 str. V květnu 1968 byla autorovi udělena za tuto knihu Pulitzerova cena.

veřejnosti — to je nevyfíčitelný rys americké zahraniční politiky. Konstatuje, že obecně v posledním století podstatně upadla závaznost a posvátnost smluv. Pro něho jako reálného politika jsou hlavní dvě zásady: 1) objektivní vymezení skutečné životních sfér zájmu té či oné velmoci, 2) pružné přizpůsobování politiky měnící se situací bez různých univerzálních doktrín. Ostře napadá snahu, stále se opakující u amerických státníků, na vše hned razit univerzálně platné doktríny, tak třeba Trumanovu doktrínu zadržovat komunismu všude na světě vojenskými prostředky. Ještě ostřeji odsuzuje známou resoluci o „osvobození“ socialistických národů střední a východní Evropy.

V září 1944 podal dlouhé memorandum o sovětské zahraniční politice svému ministru E. R. Stettinovi. Sám dnes kriticky říká, že bylo lepší než jeho článek podepsaný „X“ o obraně proti komunismu. V tomto memorandu vycházel Kennan z přesvědčení, že rovnováha sil byla posledním rokem války porušena ve prospěch Sovětů. Konec války přinesl podle něho Stalinovi kýžený „ochranný val“ v daleko lepší a širší podobě, než si Stalin sám představoval. Zároveň však od konce války Kennan zastával názor, že Sověty nehodlají už dále na Západ vojensky pronikat. Uznal rozdělení Evropy z roku 1945 a doporučoval Washingtonu se s tím smířit. Byl proti vyslání amerického diplomata ke košické československé vládě, byl proti pokusům Ameriky získat vliv na střední a východní Evropu — podle něho bylo nutno se soustředit na rekonstrukci Evropy. Podle něho také Sověty nemohou nic podstatného získat spoluprací s Amerikou (str. 255).

V údobí kolem konference v Postupimi byl pln skepse — společnou správu Německa pokládal za utopii, dával přednost rozdělení Německa, čímž by se zabránilo získání celého Německa případně Moskvou. Byl také proti mezinárodnímu soudu nad nacistickými zločinci, podle Kennana měl každý ze spojenců zasáhnout tyto zločince ve své zóně.

Veden utkvělou myšlenkou o beznadějně méněcennosti amerických státníků při vyjednávání se Stalinem napsal Kennan v roce 1946 *Pravidla pro jednání se Sověty* a později poslal tak zvaný „dlouhý“ telegram (8.000 slov) o sovětské politice. Dnes se k této výplodmí staví kriticky, dokonce posměšně říká, že to mohly také napsat „Dcery americké revoluce“, ale tehdy mu to vyneslo jmenování profesorem na vysoké válečné škole. V této funkci měl řadu přednášek na universitách; v jedné řekl, že „sice zdaleka není

komunista, ale uznává, že v komunistické teorii jsou části, o nichž je přesvědčen, že jsou to myšlenky budoucnosti“ (str. 301). Podle něho také Sověty mají něco, v čem mohou být učitelé Americe, a právě toho se nechťejí vzdát. V červnu 1947 uveřejnil Kennan svůj pověstný článek o zásadách americké politiky podepsaný „X“, k čemuž jeho představení dali plný souhlas. Tam vyložil svoji myšlenku, že USA mají všude brzdit další pronikání komunismu. Osud tohoto článku ukazuje, že Kennanovy názory byly často zneužity nebo zkresleny. V Pamětech (str. 358) sebekriticky označuje za svou hlavní chybu, že neřekl zcela jasně, že myslí jediné na zadržování politickými, nikoliv vojenskými prostředky — americká oficiální politika si to vyložila po svém, militaristicky. Za další vážný nedostatek považuje to, že v té době nemluvil o ostatních socialistických státech, nýbrž jen o Sovětech, a pak že jasně nevymezil sféru životních zájmů Ameriky — rozhodně do této sféry nespadá Vietnam. Proto k útoku W. Lippmanna, který následoval hned po uveřejnění článku a v němž Lippmann naopak navrhol postupné stažení cizích armád z Německa a zamítal spojení USA se západním Německem, říká otevřeně Kennan, že musel s Lippmannem souhlasit, byla to pro něj velká lekce — omluvou je mu jen okolnost, že pro něj tehdy Sovětský svaz byl Stalin (str. 360) ²⁾

Pro nás v Československu je zajímavé odhalení, že důvodem pro přehnaně podrážděnou reakci Washingtonu na únorové události v Praze byla současná tajná zpráva generála Claye z Berlína, podle níž se Sověty chystaly k velké vojenské akci (str. 400). Kennan znovu opakuje, že vždy tvrdil, že Sověty žádnou agresí proti Západu v plánu nemají, ovšem varoval prý Marshalla, že Sověty budou muset pevněji přitáhnout Československo, projeví-li se kladné účinky Marshallova plánu v západní Evropě.

Mnoho má co říci Kennan k Atlantickému paktu — nesouhlasil s podobou, v jaké byl uzavřen, tehdy a nesouhlasil ani dnes. Především nesouhlasil se znovuvyzbrojením NSR. Je rád, že v hlavním bodě měl pravdu: Atlantický pakt je a zůstal zábranou pro odstranění rozdělení Německa a Evropy, věří, že Západ se bude muset vrátit k jeho myšlence. Jakmile socialistické státy střední Evropy projeví

²⁾ Viz W. Lippmann, *The Cold War, A Study in U.S. Foreign Policy*, New York, Harper 1947.

vůli vstoupit zase do kontaktu s Evropou, a když to dovolí jejich vztah k Moskvě bez konfliktu, tu se ukáže nelogičnost a slabost Atlantického paktu (str. 432 až 433). A tím se dostává Kennan k svému závěru, pokud jde o Evropu. Na otázku, zda sjednocení Evropy je nutné pro hospodářskou obrodu Evropy, odpovídá sice, že nikoliv, ale pro něho je daleko důležitější, že jedině sjednocení Evropy dá možný rámec pro vyřešení německého problému. Podle Kennana pokládá většina Američanů rozdělení Evropy za definitivní, a naopak pokládá za nemožné a nerozumné chtít počítat se socialistickými státy střední a východní Evropy. Autor je zcela opačného názoru; za všech okolností je právě třeba rezervovat socialistickým státům místo v organizované Evropě, ovšem Kennan vylučuje a priori z této organizace Spojené státy a Kanadu. Není si vůbec jist, zda je výhodou pro organizovanou Evropu začlenit do ní Anglii, myslí, že bude asi lepší nechat Anglii stranou. Znovu opakuje, že by západní Německo muselo opustit Atlantický pakt a upustit od znovuvybrojení. Pohonným motorem k takovému uspořádání by podle Kennana mohla být Francie.

Kennan opětovně lituje, že se k jeho návrhům nepřihlédlo v době tvoření Atlantického paktu — nemuselo by dojít k znovuvybrojení NSR a jejímu začlenění do Atlantického paktu a nebyla by se kladla otázka multinacionální nukleární síly; naopak, byla by se získala větší volnost k jednání se Sověty o Německu a nebyl by dnes tlak na vstup Anglie do Společného trhu. Dnes považuje Společný trh za vhodný rámec pro takovou organizaci Evropy, do níž by se vešly i socialistické státy, čímž by také odpadl spor s de Gaullem nebo, lépe řečeno, omezil by se na spor o rozsah omezení suverenity, ne o rozsah území. Zřejmě Kennanova koncepce má hodně blízko k pojetí de Gaullova (str. 453—457).

Naše čtenáře bude přirozeně zajímat Kennanova „pražská“ kapitola (str. 87 až 104); vždyť u nás prožil jako politický pozorovatel na americkém vyslanectví nejtragičtější chvíle našeho národa a státu. Přišel do Prahy v den Mnichova, zažil okupaci nacisty a opustil Prahu těsně před zahájením druhé světové války. Většina politických zpráv amerického vyslanectví z té doby pochází z jeho pera, po okupaci všechny. Jeho postřehy a politické úsudky jsou skutečně pro nás zajímavé, většinou viděl vývoj věcí u nás ve správném

světle a neskrýval své sympatie pro naše ponížení a utrpení. Tuto pražskou kapitolu jeho Paměti mohu částečně doplnit na základě svých tehdejších hovorů s ním o onom pohnutém roce; moje poznámky potvrzují jen jeho názory obsažené ve zprávách State Departmentu ve Washingtonu.

Jak píše, začala proň druhá světová válka přesně v den Mnichova na Václavském náměstí, když viděl zástupy plačlicích a zdrcených obyvatel hlavního města. Ovšem sám zase přiznává, a je to zřejmě z citátů ze zpráv, že jeho úsudky, s nimiž do Prahy přišel, se během pobytu pozměnily (str. 85). Staré Československo Mnichovem zašlo, Kennan se hrozil toho, co se odehrávalo před jeho očima; současně však byl vývojem věcí u nás fascinován. Proto psal jednu zprávu za druhou, ač si byl vědom, že ve Washingtonu je čte maximálně pět lidí. Za zmínku stojí, že několik dnů po Mnichově dostal Kennan v Praze zvláštní úkol — převést přes německé vojenské linie do Prahy mladého Američana, ukázat mu Prahu po Mnichově a zase ho přes německé linie odvést zpět. Tímto mladým Američanem nebyl nikdo menší než pozdější slavný prezident J. F. Kennedy. Jeho otec, tehdejší velvyslanec v Londýně, si totiž přál, aby v rámci přípravy své disertace³⁾ jeho syn z vlastního poznání viděl též situaci v Praze po Mnichově (str. 91).

Stejně jako v ostatních oddílech Paměti je i zde autor upřímný, otevřený a doznává své omyly. Uvádí zde své původní názory, s nimiž do Prahy přijel „prost všech sympatií pro nacisty a hluboce pohnut utrpením Čechů jako poslední oběti Hitlerova imperialismu“ (str. 93). Nesdílel však „sentimentální entusiasmus pro Beneše a jeho režim a pro řád vytvořený mřovými smlouvami ve střední Evropě“. Jako velká řada západních státníků a politiků i Kennan želel rozbití Rakousko-Uherska; jeho sympatie měli Rakušané a soudil tedy v prvé chvíli, že Češi dost neocenili, čím byli zavázáni staré monarchii.

Tato věta mi připomněla odstavec Paměti, kde podceňuje sílu nacionalismu Němců i ostatních národů střední Evropy. Připomněla mi také rozmluvu, kterou jsem měl s Kennanem na začátku května 1939, v níž mi týmž způsobem líčil nostalgii nad zánikem habsburské monarchie. Kennan je po této stránce typický Američan, příslušník velké země, kde proudy přístějívalců všech národností se přetavují

³⁾ J. F. Kennedy, *Why England Slept*, Sidgwick-Jackson, London 1962.

v americkém kotlíku (*melting pot*) na Američany. Proto má sklon vidět v národním uvědomění národů ve střední Evropě stránku jen čistě jazykovou. Neuvedomoval si vznik habsburské říše z náhodné personální unie tří států, z nichž každý měl jiný národ a jinou řeč, neznal vývoj poměru Čechů k monarchii v 19. století, ani vinu Habsburků, ani samotných Němců, především sudetských Němců, a Maďarů na znemožnění rozumného řešení pro mnohonárodní monarchii. Říká, že chápal Mnichov jinak, než byl chápán na Západě. „Nevěřil jsem, že by Sověty byly chtěly vážně pomoci Československu. Sověty věděly, že nedosáhnou povolení průchodu Rumunskem či Polskem, proto mohly klidně prohlásit, že půjdou, když půjde Anglie a Francie.“ V tomto odstavci Kennan nerozlišuje dosti dvě alternativy — možnost sovětské pomoci současně s Anglií a Francií a možnost samostatné akce sovětské bez ohledu na Západ, jakož i předpoklady jedné či druhé možnosti. Kennan přitom litoval, že Anglie a Francie nešly proti Hitlerovi ostře a rozhodně již v září 1938 (str. 94).

Hned několik dnů po Mnichově posílá Kennan první rozbor situace v Praze do Washingtonu. Popisuje v něm podrobně „utrpení Čechů, pro něž měl naprosté sympatie“. Neznaje však ještě dosti podrobně poměr Čechů a Němců, doznává, že zpráva nepostrádala jisté dávky mírného optimismu. Podle něho totiž Češi budou potřebovat hospodářskou jistotu, větší národnostní toleranci. Mnichov k tomu sice nemohl podle Kennana přispět, ale byla zde podle něho naděje, že konečné výsledky vývoje by mohly k tomu vést. Vytýkal dokonce určitou vinu našim státníkům a jejich cizím rádcům, že jsme se nesnažili dříve přizpůsobit se vývoji kolem nás. Teď přišlo vyřízení v bolestné a hnusné pro nás podobě. V závěru této své první zprávy z Prahy viděl Kennan největší plus Čechů v tom, že „jádro a srdce národa zůstalo zachováno a neporušeno a hlavně, že zůstala Čechům zachráněna jejich mladá generace, pilná, duševně vyspělá a fyzicky zdatná mládež, která by byla bývala obětována, kdyby se byla situace řešila romantickým, ale zcela beznadějným odporem namísto sice ponižujícího, ale ve skutečnosti heroického realismu“ (str. 95).

Kennanovi však stačilo jen pár týdnů, aby seznal, že ani nejmírnější optimismus nebyl na místě. V zimě 1938—1939 projezdil jak historické země (tak důsledně označuje Čechy a Moravu), tak Slovensko a Podkarpatskou Rus a podal o svých závěrech z těchto cest řadu zpráv Washing-

tonu. Jeho závěr zněl, že situace nemohla zůstat dlouho v podobě, jak ji vytvořil Mnichov. Praha byla podle něho zavalena nepřehlednou řadou těžkých problémů, měla financovat a vojensky bránit vysoce pasivní území Slovenska a Podkarpatské Rusi, kde proti Praze „pracovaly pseudonacistické živly, které Němci zřejmě podporovali“. Přitom samotným Němcům nebylo jasno, co vlastně s těmito zeměmi měli počít. Jeho zpráva z ledna 1939 předvídá podřízení Slovenska Berlínu a zbytku Podkarpatské Rusi Budapešti; vycházejí stále ze staré monarchie konstatuje, že události přesunuly těžiště z Vídně a Budapešti do Berlína (str. 96).

Začátkem ledna 1939 předvídá okupaci Čech a Moravy nacisty. Podle této zprávy Němci by připustili další samostatnost jen za podmínek, které Čechům jsou zcela nepřijatelné. Nacisté se musí rozhodnout, zda nechají uprostřed svého území stát, který nikdy nepřijme nacistickou doktrínu, anebo se musí rozhodnout pro okupaci (str. 97). Okupace byla podle Kennana jedním z největších omylů Hitlerových — zničil tím Mnichov, a tím poslední špetku důvěry, zdiskreditoval dokonce Chamberlaina, postavil Anglii do situace, kde musela dát Polsku svoji garanci, a Hitlera před volbu buď dohody s Polskem, nebo války se Západem (s. 97).

Po odjezdu vyslance Carra zůstává Kennan v Praze sám a jak říká, zaplavuje Washington svými raporty. V té době jsem já a jiní Kennana podrobně uvědomoval o situaci, o Eliášově orientaci, o jeho protestu Anglii proti okupaci, o našem očekávání světové války. Tato jeho dobrá informovanost se odráží v dalších jeho zprávách, Kennan byl tehdy jedním z nejlépe informovaných zbylých diplomatů v Praze. Po okupaci soudil, že Hitler má tři možnosti — plán Velké Ukrajiny na účet Polska i Sovětů, jít s Polskem proti Sovětům, nebo se dohodnout se Sověty na účet Polska. Upřímně doznává, tuto třetí možnost bral na lehkou váhu (str. 100).

Další jeho zpráva konstatuje totální nezdar nacistů získat přívržence mezi Čechy, rostoucí roztrpčení a cynismus členů Eliášovy vlády, nestydatou korupci a vykrádání země nacisty. Na konci přejímá naše informace a činí tento závěr: „V myslích Čechů je pevně zakořeněno, že jedinou nadějí pro ně je světová válka, která osvobodí jejich národ a zajistí lepší budoucnost. Stejně jako čekali na I. válku, dnes tím silněji čekají druhou válku — všechny jejich naděje jsou na ni upřeny, není země v Evropě, kde by válka, a to v nejkratším termínu, byla tak obecně žádána

jako v Praze. V případě neúspěšné války během několika příštích let Němci shledají, že český duch nezávislosti a svobody, přestože národ bude podroben všem propagačním metodám moderního totalitního státu, ukáže překvapující sílu a vytrvalost.“ (Str. 101—102.) V těchto zprávách Kennan zdůrazňoval závažnost psychologických chyb, jichž se nacisté u nás dopouštěli, pro posouzení vyhlídek nacistů na hegemonii v Evropě vůbec.

Ve zprávě z května 1939 Kennan píše: „Mohu jen předvídat nezdar německého pokusu o ovládnutí Čech a Moravy. Němci budou nuceni smést poslední stopy české autonomie, budou se zde muset spolehnout jen na bajonety a pokusit se lámat násilím mocné české vlastenectví. A v tom případě na tomto území bude válka, nevyhlášená válka. Na jedné straně žalářování, střílení lidí, deportace, zastrahování a podplácení, na druhé, české straně pasivní resistance, sabotáže, špionáž a ozbrojené spiknutí, odboj. Jakmile zde k tomu dojde, Němci budou mít vrch tak dlouho, dokud zůstane nedotčena široká základna nacismu. Nacisté zde šťastný život mít nebudou, a jakmile se proud obrátí proti nim, musí počítat se strašnou odplatou ze strany Čechů.“ (Str. 102.)

Tyto Kennanovy závěry z května 1939 jsou pozoruhodné. Já i moji přátelé jsme s ním tehdy měli řadu rozhovorů; informoval jsem jej o situaci generála Eliáše a kruhu kolem něho, mezi jiným jsem také zprostředkoval spojení s ním pracovníku odboje Zdeňku Bořkovi-Dohalskému, později popravenému.

Jeho další zpráva na začátku léta 1939: „V létě 1939 se poměr Čechů a Němců ocitl úplně ve slepé uličce, na mrtvém bodě. Němci mají sice všechny vojenské a fyzické karty v rukou, zatímco zcela čestní a naprosto nenacističtí Češi zůstávají hlavami vlád. Ale sám fakt, že Němci nedělali nic, aby tento mrtvý bod překonali, způsobil, že český národ začal mít pocit, že ve vzduchu jsou vážnější věci než německo-český poměr.“ (Str. 103.)

Čtyři dny před podepisováním paktu Ribbentrop-Molotov napsal Kennan dlouhou zprávu do Washingtonu s tímto odstavcem: „Češi dávají dnes přednost tomu, aby s nedobrovolnou trpělivostí čekali na příchod něčeho, co sice nikdo z nich nemůže popsat, ale o čem jsou všichni přesvědčeni, že přijít musí, a co se hluboce dotkne jejich života. Blízká budoucnost ukáže, zda je to zdravý instinkt Čechů nebo jenom přirozený odpor národa, zrovna probuzeného z 20leté nezávislosti, smířit se se stavem národa sluhů.“ (Str. 103.)

Poslední zprávu z Prahy píše těsně před začátkem války — její závěr je překvapující ve srovnání s tím, co se u nás odehrálo v roce 1945 a v únoru 1948: „Ať už na tomto území bude válka či ne, Čechy a Morava v budoucnosti nebudou už nikdy tytéž, jak je opustil Beneš a jeho poradci. Čas se nezačastavil a události posledního roku pozměnily charakter Čechů. Je jisto, že až se kyvadlo obrátí, dojde zde k hrozným protiněmeckým excesům. Zdá se, že nešikovnost Němců dala Benešovu jménu bulvární popularitu, ale je zcela pochybné, že by se Češi vrátili k svému starému politickému zřízení, ke starým stranám a vůdcům. Neštěstí zanechalo mnohé stopy na Česích — mezi nimi bude hluboký smysl pro jednotu a kázeň v malém národě, tak nešťastně položeném. Jen velmi málo Čechů bude si přát návrat starých svářících se stran, návrat k maloměstské bázlivosti a k prázdnému hmořáctví, ve kterém si libovaly zvláště nižší orgány jejich administrativy. Ale české vlastenectví znovu pokvete, bude zde však také volání po větší osobní zodpovědnosti a větší mravní autoritě u těch, kdo si budou troufat vést národ.“ (Str. 104.)

Kennan byl vůbec poslední z diplomatů Prahu postupně opouštějících, který se přijel rozloučit do mého bytu; řekl mi své hluboké přesvědčení, že stav zavedený Hitlerem není zaručeně poslední slovo historie, že v budoucnu dojde k převratné změně v náš prospěch. To však nebyla poslední schůzka s ním. Skutečně poslední naše setkání se uskutečnilo za lžáku v noci 22. září 1940 — tedy po velkých německých vítězstvích — v Grünewaldu v Berlíně, kde tehdy byl politickým pozorovatelem. Tehdy mi řekl, že chce mluvit se mnou zcela soukromě, že by rád po mně vzkázal generálu Eliášovi svůj soukromý a čistě osobní názor na vývoj situace. Tento názor shrnul do čtyř bodů. Válka není zdaleka skončena, naopak lze očekávat asi do jednoho roku, že i USA a Sovětský svaz budou do ní zataženy. V tomto případě je vítězství protiněmecké koalice jisté; USA a Sověty by válku vedly společně jako *co-belligerents*, nikoliv jako spojenci. Válka však podle jeho odhadu neskončí před koncem roku 1944, proto doporučuje Eliášovi, abychom šetřili silami až na poslední fázi války. Konečně podle něho Anglie už nikdy víc nebude ochotna poskytnout jakékoli garancie ve střední Evropě.

Když jsem tento vzkaz vyřizoval generálu Eliášovi, řekl, že je to nejradostnější zpráva, jakou jsem mohl přinést, že však, má-li válka trvat až do konce 1944, to už nebude naživu, poněvadž tak dlouho ne-

vydrží vést boj s K. H. Frankem a gestapem. Jak se ukázalo, měl Kennan se svou předpovědí zcela pravdu, měl však bohužel pravdu i generál Eliáš — byl zastřelen již 19. června 1942.

Kennan vydá v brzkou samostatnou sbírku dokumentů, v níž budou všechny zprá-

vy, zápisky a poznámky z jeho pobytu v Praze⁴⁾; jak mi napsal se svou známou sebekritičností, upozorňuje předem, že v nich jsou snad některé nesprávnosti či omyly, ale přece myslí, že mohou mít význam pro dějiny Československa v oné kritické době.

HUBERT MASARIK

JE MÍROVÉ SOUŽITÍ V KRIZI?

Vladimír Jan k ů, *Možnosti a meze politiky mírového soužití*, Svoboda, Praha 1967, 258 str.

Autor, který již otázce mírového soužití věnoval několik studií, vydal nyní větší práci, v níž si zvláště klade otázku, o které říká, že je velmi častá u všech, kdo se zajímají o mezinárodní vztahy, totiž: Je politika mírového soužití v krizi?

Již v době, kdy svou práci psal (to je do začátku roku 1967), mohl sám poukázat na příklady, které závažnost dané otázky potvrzovaly — zvláště válka ve Vietnamu, krizové jevy na kontinentech třetího světa i aktivizace západoněmeckého militarismu. Rok, který od té doby uplynul, jen ještě zvýšil naléhavost dané otázky, a především eskalaci války ve Vietnamu vrhl dokonce temný stín hrozby všeobecné války proti výhledu mírového soužití.

Mírové soužití je tedy objektivně narušováno, ale navíc se tu projevuje jeden z příznačných rysů vývoje politického slovníku: určité výrazy, s nimiž jsme se v určité době setkávali téměř na každém kroku, po čase jako by upadly do zapomnění. Je to jen proto, že měly příliš módní pojetí a časem zevšedněly? Nebo skutečně objektivní vývoj jde jiným směrem — a to dočasně nebo dlouhodobě? A s tím pak souvisí v tomto případě i otázka, zda vůbec pojetí a politika mírového soužití byly správně vytýčeny. A tak zatímco dříve převládala naivní optimismus, který přeceňoval všemohoucnost ideje mírového soužití a docházel až k závěru, že nebezpečí války již pominulo, proniká na druhé straně pesimismus, vedoucí k podceňování ideje a politiky mírového soužití.

Již z tohoto hlediska je publikovaná práce nesporně kladem, a to tím spíše v pojetí, kdy autor sám zdůrazňuje, že nechce pouze jednoznačně odpovídat, ale vést k další teoretické diskusi, i když práci nepojal jako teoretickou, ale spíše popularizační. Z tohoto pojetí jistě také vyplývá struktura práce. Po úvodní kapitole nazvané přímo: *Je politika mírového soužití v krizi?*, v níž jsou zachyceny

hlavní konkrétní jevy 60. let směřující proti mírovému soužití, je podrobnější rozpracování tohoto období v druhé a nejobsáhlejší kapitole s názvem *Factory míru a války*. Třetí a závěrečná kapitola se jmenuje *Dynamika vývoje* a zaměřuje se na dlouhodobý rámec od Říjnové revoluce s výhledy do budoucnosti. Ve všech třech kapitolách jsou pak rozmístěny obecnější úvahy a závěry, které se pokusíme vytknout.

Sám autor úvodem zdůrazňuje, že mu nejde o definici mírového soužití, a dokonce by takový přístup pokládal za nesprávný, protože by vedl k příliš statickému chápání, zatímco „konkrétní podoba politiky mírového soužití se v procesu složitého vývoje mezinárodních vztahů spolu s měnícími se podmínkami neustále formuje, utváří a mění. Její konkrétní úkoly v jednotlivých etapách vývoje, její funkce a cíle se neustále vyvíjejí podle toho, jak se rozvíjí, jak postupuje sám proces světové socialistické revoluce, především jak se mění poměr sil mezi socialismem a kapitalismem“ (str. 10—11).

Tak zařazuje problém mírového soužití do širšího kontextu mezinárodních vztahů i ještě širšího rámce vývoje celospolečenského.

Z tohoto přístupu také vyplývá periodizace na tři etapy (uvedená v závěrečné kapitole), z nichž první je v období od Říjnové revoluce do druhé světové války, pak následuje druhá etapa, která sahá do druhé poloviny 50. let, a od této doby prožíváme etapu třetí (str. 203). Autor podrobněji nevysvětluje odůvodnění této periodizace — uvádí jen význam procesu změn v poměru sil i v ostatních faktorech určujících možnosti i omezení politiky mírového soužití (a také výslovně nezmiňuje vztah mezi periodizací vývoje poli-

⁴⁾ G. F. Kennan, *From Prague after Munich: Diplomatic Papers 1938—1939*, Princeton University Press 1968.